

De strijd tussen het Westen en de islam in Herodotisch perspectief.

Met belangstelling las ik destijds Abdalli's bijdrage aan Oudemans' website betreffende de zgn. 'strijd tussen het Westen en de islam'. Ik heb daar destijds, zoals bekend, ook het e.e.a. over gezegd. Met dezelfde belangstelling las ik de volgende twee bijdragen in dit verband van resp. Rado Vleugel en wederom Aziz Abdalli.

Beide auteurs geven een diagnose m.b.t. de verhouding tussen het Westen en de islam en een prognose m.b.t. de toekomst van deze verhouding. De diagnose is dat er sprake zou zijn van een strijd. Vleugels beschrijving hiervan is m.n. in sociaal-economische terminologie gegoten, waarbij hij terecht de vraag stelt waarom de granieten islam verschoond lijkt te blijven van aantasting van zijn waarden door de planetaire markteconomie: het zou wel eens zo kunnen zijn dat de islam niet voor de kluit gaat. Zijn prognose is echter dat de strijd tussen Westen en islam uiteindelijk opgeslokt wordt door een grotere: die tussen de economische grootmachten van Azië en het Westen, omdat de islam metafysisch is en het Westen de planetaire economie.

Zoniet Abdalli, die in krachtige taal aangeeft de diagnose en prognose niet in economische termen te willen gieten, maar in morele termen. Het Westen zou in een crisis verkeren en die crisis is voornamelijk een morele, namelijk een van waardenleegte, wat hij gelijk stelt met het nihilisme. Pas in tweede instantie zou dit een politieke of filosofische of sociaal-economische zijn. Zijn prognose is dat het Westen uiteindelijk zal imploderen en snakkend naar nieuwe waarden van binnen uit de islam zal omarmen. De islam is volgens hem het medicijn voor de Westerse ziekte, die een ziekte van de hele wereld is, gezien de planetarisatie van het Westerse gedachtegoed.

Nu valt er voor wie zijn geschiedenisboekjes heeft gelezen puur geschiedkundig her en der behoorlijk wat af te dingen op dat wat beide auteurs te berde brengen en opdienen als feiten. Zo bedient Vleugel zich van het bekende oppervlakkige cliché dat de islamitische immigranten hier destijds enkel het vieze werk kwamen doen waarvoor Nederlanders zich te goed voelden. En als we Abdalli moeten geloven heeft de islam zich in de loop der eeuwen enkel op vredelievende wijze verspreid, zonder oorlogen en zonder onderdrukking van andersdenkenden, overal vrede en voorspoed brengend. Dat zou een aparte geschiedkundige bijdrage vergen en dat laat ik graag aan historici over. Ik zou bij deze graag *niet* iets over het geschiedkundig gehalte van beide stukken willen zeggen, maar juist over *het spoor van de geschiedenis* waarin beide auteurs zich begeven. Ik zal me in dezen wijselijk onthouden van een diagnose en een prognose, omdat ik vermoed dat datgene wat hier in het geding is veel te groot is om door ons overzien te kunnen worden. Ik denk dat het laatste woord in dezen nooit gezegd zal zijn. Dat neemt niet weg dat ik wel degelijk mijn vermoedens heb, ook al zit daar noodzakelijkerwijs altijd een voorbehoud in.

Wie de bijdragen van beide auteurs leest en de terminologie 'strijd tussen het Westen en de islam' tot zich door laat dringen zou op kunnen vallen dat zich hier op microscopische schaal een figuur herhaalt die zich op macroscopische schaal al talloze malen heeft voorgedaan in de geschiedenis en waarvan zelfs gezegd mag worden dat zij als zodanig de geschiedenis gevormd heeft, de geschiedenis *is*: de zgn. strijd tussen Azië en Europa. Een van de eersten die hierover heeft gesproken *als geschiedenis* is Herodotus. Vleugel

en Abdalli schrijven dus binnen *Herodotisch perspectief*. Ik heb echter niet de indruk gekregen uit hun bijdragen dat zij hiervan voldoende besef hebben. Dat is op zich geen verwijt: veruit de meeste zaken op menselijke schaal gebeuren in totale vergetelheid m.b.t. *het dragende* ervan, de elementen en hun onderlinge geofysische c.q. kosmische situatie. Maar als ik een poging wil doen in de waarheid te staan zal *ik* me niet mogen onttrekken aan de grote figuur die hier in het geding is. Het Herodotisch perspectief is hier dus vooral *mijn* vraag en niet een tekortkoming die ik beide auteurs aan zou willen wijven.

Wanneer er gesproken wordt van 'Westen versus islam' zal ook iets meer gezegd moeten worden m.b.t. wat dat 'Westen' nou is. Blijkbaar gaat iedereen er vanuit dat de islam en het Westen van hetzelfde laken een pak zijn die zich sociaal-economisch danwel moreel laten vergelijken, hoewel Abdalli daarbij terecht zijn vraagtekens plaatst. Mijn vermoeden is dat dat niet zomaar gaat om de doodeenvoudige reden dat 'het Westen' een geografische richting betreft, bepaald door de baan van de zon en daarmee bepaald door een kosmische constellatie, en 'de islam' een religie. Die geografische richting werd van oudsher gelijk gesteld met het continent dat 'Europa' wordt genoemd en dat immers vanuit het Oosten gezien in de richting van de ondergaande zon ligt. De gelijkstelling van 'het Westen' aan de planetaire economie, zoals Oudemans doet en klakkeloos wordt overgenomen door Vleugel en die daarmee de grond van zijn diagnose en prognose is, zal niet zomaar gaan, omdat dit zgn. 'Westen' een geschiedenis heeft die veel verder reikt en veel dieper in de tijd staat dan de planetaire economie (waarvan men zich überhaupt af kan vragen of 'planetariteit' hetzelfde is als 'totaliteit' en of er niets elementairs is dat hier juist continu inbreuk op maakt terwijl het tegelijk de zaak schraagt). Ook reikt die geschiedenis veel verder dan het christendom en de Verlichting, waarop Vleugel en Abdalli een beroep doen. Wie spreekt over 'het Westen' zal enig besef moeten krijgen van de diepe tijd waarin het staat. Het Westen was al begonnen op het moment dat rendierjagers grottschilderingen begonnen te maken tijdens de IJstijden, omdat die schilderende rendierjagers voor ons reeds in het licht staan van de overgang die zich na hen heeft voltrokken en tot hun verdwijning heeft geleid: de overgang van het paleolithicum naar het neolithicum. Het neolithicum wordt gekarakteriseerd door de landbouw en de landbouw is een oosters importproduct dat zich destijds vanuit het Nabije Oosten naar Europa heeft verspreid. Hier begint dus reeds de uiteenzetting tussen het Oosten en het Westen.

Ook de naam 'Europa', het continent waarmee het Westen gelijk wordt gesteld, al dan niet in combinatie met Noord-Amerika, maar ook bijv. Australië, gezien het gedeelde waardenpakket dat zich vanuit datzelfde Europa over de aarde heeft verspreid, is niets westers of Europees. Europa is in de mythologie de naam van een Fenicische, dus Aziatische prinses die door Zeus ontvoerd werd naar Kreta, dat in de loop der tijd haar naam kreeg en later het Griekse vasteland en nog later het gehele continent benoorden en bewesten van Griekenland. Wetenschappelijk is de naam 'Europa' ook een Aziatisch importproduct. De etymologie wijst enerzijds op een mogelijke Indo-Europese oorsprong van de naam (het befaamde Griekse 'eurus ops', de 'weidse blik'), waarbij al expliciet aandacht zal moeten worden gegeven aan het feit dat ook die Indo-Europese talen in Europa een oosters importproduct zijn. Anderzijds wijst de etymologie ook op een mogelijke Semitische oorsprong via het Akkadische 'erebu', 'ondergaan', en het Fenicische 'ereb', 'westen; avond'. Ironisch genoeg is het Arabische 'maghreb' etymologisch hetzelfde woord als de voorgaande Akkadische en Fenicische woorden: zo komt ook Abdalli uiteindelijk uit het Westen.

Dat de islam en het Westen aan elkaar gemeten worden in een strijd veronderstelt dus reeds dat beide van dezelfde orde zijn: dat doet in Herodotisch perspectief de verzwegen

veronderstelling opkomen van iedereen die spreekt over een 'strijd tussen Westen en islam', namelijk dat de islam de representant moet zijn van het Oosten, Azië. De geboortegrond van de islam is de Arabische woestijn, onderdeel van het Aziatisch continent, het Oosten. Vandaar heeft hij zich verspreid. Daarvoor is ook reeds een precedent in de vorm van het christendom dat vanuit Palestina het Westen heeft veroverd.

In kort bestek heb ik hier proberen te laten zien dat wie besef heeft van het Herodotisch perspectief een besef kan krijgen van de veel diepere tijd waarin het Westen staat dan zoals dit geschetst wordt in de bijdragen van Vleugel en Abdalli en in die diepe tijd is het Westen helemaal niet zo westers als op het eerste gezicht gedacht in een karikatuur van 'het Westen versus de islam'. Het Westen is gebouwd op oosterse importproducten. Wat is dan nog 'typisch' of 'wezenlijk' Westers?

Vleugel voelt dit natuurlijk wel aan. Hij weet meer dan hij zegt en dat blijkt uit zijn worsteling met de 'autonomie van het Westen' versus de 'kracht van de islam'. Van beide kan hij niet goed zeggen wat zij zijn. Over de autonomie van het Westen zegt hij bijna niets en de kracht van de islam illustreert hij enkel met wat voorbeelden, die overigens wel treffend zijn gekozen, omdat ze hét punt van de islam (en eigenlijk hét punt van het Oosten) laten zien. Het is m.i. volstrekt duidelijk wat de kracht van de islam is, namelijk zijn *autoriteit*. De islam duldt weinig tot geen tegenspraak. Het woord 'islam' betekent reeds 'overgave, onderwerping'. *You're either with me or against me*, bekeren of niet: dat is de islam. Abdalli probeert tevergeefs op allerlei manieren aan te tonen dat de islam ontzettend tolerant is en andersdenkenden ongemoeid laat, iets waarover Vleugel al zijn twijfels uit en ik onder het kopje 'geschiedvervalsing' moet scharen. Voorbeelden te over voor wie eens een geschiedenisboek openslaat: van de veroveringsoorlogen tegen het Perzische en Byzantijnse Rijk, via rooftochten van Saracenen in het Middellandse Zeegebied en de bloedige onderdrukking van joden en christenen op het Iberische schiereiland in de Middeleeuwen, de hieropvolgende Turkse veroveringsoorlogen tot aan de nog immer voortdurende achterstelling van de christelijke Kopten in het islamitische Egypte, het oplazen van Boeddha-beelden in Afghanistan en 9/11. En zelfs waar sprake was van tolerantie, die m.i. meer op economische dan religieuze gronden was gestoeld (de schoorsteen rookt harder dankzij de joodse bankier en de Byzantijnse of Frankische handelaar), moesten joden en christenen als dhimmi's nog altijd meer belasting betalen dan de islamiet (jizya).

De islam is een religie van autoriteit, zoals alle openbaringsreligies. We moeten als gelovigen die profeten letterlijk op hun woord geloven, of het nou Moses, Jezus, Mani of Mohammed betreft. Zoals Vleugel al zegt: niemand spot met Allah en zijn profeet. Ook Abdalli geeft duidelijk aan dat het woord van Allah zoals geopenbaard aan zijn profeet Mohammed en neergeschreven in de Koran voor hem de hoogste autoriteit is. De islam heeft wat hem betreft de 'nobelste zeden' voortgebracht.

Als openbaringsreligie gegrondvest op de autoriteit van het geopenbaarde woord afficheert de islam zichzelf als *monolithische waarheid*. Abdalli benadrukt in zijn beide bijdragen op Oudemans' website zijn gedachte dat de islam een zelfstandige zinvolle wereld schept die niet zomaar te reduceren is tot markteconomisch of darwinistisch denken, een gedachte die juist ook Vleugel tot zich toe heeft proberen te laten in zijn bijdrage, om de islam uiteindelijk alsnog te reduceren in de economische strijd tussen Europa en Azië. In mijn eigen bijdrage heb ik geprobeerd te laten zien dat de islam echter verre van monolithisch en verre van een zelfstandige 'waardengenerator' is door te wijzen op de gedeelde grond tussen mijn Lage Landen en Abdalli's Maghreb in Zarathoeshtera, hetgeen zich toont in de moralistische spreekwijze van de islam die gebruik maakt van

'Goed' versus 'Kwaad'. Maar de islam heeft meer in erfpacht, zoals zijn ontstaansomgeving, die boven reeds genoemd werd met de Arabische woestijn, en zijn wijze van spreken als openbaringsreligie die immers reeds bekend was in het joden -en christendom. De islam is dus verre van een monoliet die *ex nihilo* geschapen werd door Allah en zijn profeet Mohammed. De islam staat in dezelfde diepe tijd als het Westen en is ook een zet in het elementair geofysische schaakspel tussen Oost en West.

Nu heeft men van oudsher in het Westen een groter probleem met autoriteit dan in Azië. Vleugel raakt daar al aan met zijn opmerking over het verschil in karakter van de markteconomie in het Westen en in China. De Helleense stadstaten weigerden al de autoriteit van de Perzische koningen te accepteren, zoals de Keltische en Germaanse stammen niet zomaar het Romeinse gezag accepteerden. Alexanders en de Romeinse veroveringen vielen in het Oosten wat dat betreft in geheel andere bodem. In dezelfde Helleense stadstaten kwamen figuren op die zich niet meer konden vinden in de autoriteit der mythen t.a.v. het ontstaan en de structuur van de wereld: die gingen daarover nadenken. De hele geschiedenis van de filosofie is doortrokken van een anti-autoritaire trek, zoals te illustreren is aan denkers als Socrates, Descartes, Spinoza en Nietzsche. Ook het christendom viel hier in het Westen in andere aarde dan in het Oosten, omdat er van meet af aan over nagedacht werd. Een grote christelijke denker als Augustinus bekeerde zich niet, omdat iemand anders hem zei dat te doen, maar omdat hij bij zichzelf te rade ging en een levensbeslissing probeerde te nemen in het licht van de waarheid, zoals in zijn *Confessiones* te lezen valt. Abdalli ziet hierin een zwakte van het christendom. Het kwam zo vanaf het begin in aanraking met de Griekse logos en zo raakte zijn oorspronkelijke kracht van meet af aan ondermijnd, aldus Abdalli.

Inderdaad kun je op die manier de verbintenis tussen filosofie en religie zien als een zwakte, namelijk vanuit het standpunt dat het geopenbaarde woord van een religie *onbetwifelbaar* zou moeten zijn, dus vanuit een *autoritair* standpunt. Abdalli illustreert e.e.a. ook nog eens aan de receptie van de Griekse filosofie in de islam, een receptie die, zeer significant!, een relatieve oververtegenwoordiging laat zien van Perzen t.o.v. Arabieren. De Perzen hadden (en dat hebben de hedendaagse Iraniërs nog steeds) hun Zoroastrische ondergrond waarin de islam viel. Die receptie wordt door hem afgedaan als een curiosum. Op grond van de autoriteit van het woord van Allah en zijn profeet moet hij dit ook wel afdoen als curiosum.

Wat hij vooralsnog niet af zal kunnen doen als curiosum is het doodsimpele gegeven dat hijzelf inmiddels verzeild is geraakt in dit gesprek over het Westen en de islam, een gesprek dat zich begeeft in het spoor van de geschiedenis tussen Europa en Azië, ofwel te bezien is in Herodotisch perspectief. Dat perspectief wijst op de diepe tijd waarin ook de islam staat en zou wel eens te denken kunnen geven als *het dragende* van de islam. Dan moet Abdalli zich eens goed bedenken in welke geografische streek hij nu spreekt en nadenkt: het Westen.

Autoriteit komt van het Latijnse 'auctoritas' en daarmee van 'augeo', etymologisch hetzelfde woord als het Nederlandse 'wassen' in de zin van 'groeien'. Een auctor is letterlijk iemand die iets doet groeien, ofwel een *boer*, een landbouwer. Dat is van oudsher de oosterling die de landbouw naar het Westen exporteerde. De westerling is degene die eens kijkt wat de aarde uit haarzelf voortbrengt, de jager-verzamelaar.

Ik zou zelf wel eens erg westers kunnen zijn. Hoe kan het ook anders, want niemand springt over zijn eigen schaduw heen. Ik heb zelf niets op met autoriteit. Ik ben stronteigenwijs. Ik word gedreven door een enorm verlangen *alles zelf te doen vanuit mijn*

eigen ervaring. Het zal in dit licht niet verbazingwekkend zijn dat ik dus niets op heb met de ons overgeleverde moraal en dat ik niets op heb met het woord van Allah en zijn profeet. Waarom zou ik een ander op *zijn woord* geloven? Ik vis en vogel het *zelf* wel uit. Van mij hoeft men in dit verband dan ook geen citaten van filosofen als autoriteiten te verwachten, laat staan van religieuze profeten. Ook aan de academische filosofie heb ik helemaal niets. Die is volkomen futiel, net als politiek. Zoals de politiek niet beslist over platentektoniek en klimaatverandering, maar er juist het gevolg van is, zo beslist de academie niet wat denken is, maar is zij zelf reeds het gevolg van een gedachte en een gewezen beslissing m.b.t. dat wat denken mocht heten. Ieder zal *voor zich* filosofen moeten lezen, zoals ieder überhaupt voor zich zal moeten leven.

Met verwijzing naar het Westen als de streek waarin ook Abdalli denkt en schrijft wil ik geen dankbaarheid van hem aan het Westen oproepen. Dat zou volkomen futiel zijn. Alsof de elementaire machten die hier in het geding zijn zich ook maar iets gelegen laten liggen aan dankbaarheid: zij zijn *ongenaakbaar*. Evenzeer wil ik hier geen waardeoordelen vellen m.b.t. Oost en West: dat zou ook niet kunnen, want ook ik kan niet overzien welke van de twee 'beter' is, omdat de gedachte aan wat 'goed' of 'slecht' zou zijn al bepaald is door de elementaire geofysische situatie. Ik kan enkel het vermoeden uitspreken dat het Oosten en het Westen allebei noodzakelijk zijn voor het leven. En dat brengt mij terug bij het vermoeden waarmee ik begon: dat hier iets in het geding is dat helemaal niet zomaar door ons overzien kan worden, laat staan dat er diagnoses en prognoses over gegeven kunnen worden.

'West' en 'Oost' vallen hier niet samen met geografische aanduidingen. Bovenstaande aanduidingen van mij over wat westers en oosters is zijn dus in hoge mate karikaturaal en als karikatuur getekend door het ongenaakbare dat ik niet naderbij kan komen. Er is in verschillende periodes veel westers in het Oosten aan te wijzen en andersom. Zarathoeshter is in die zin een westerse verschijning in het Oosten, het Romeinse Keizerrijk iets oosters in het Westen. Sterker nog: er zijn bijv. oosterse aspecten aan te wijzen in de oude beschavingen van bijv. Mexico voor de komst van de Spanjaarden. En zo rekenen we ook Noord-Amerika tot het Westen. Oost en West betreffen niet zozeer geografische gebieden, maar *levensmogelijkheden die gericht zijn door de geofysische en kosmische situatie* zoals deze tot uitdrukking komt in de baan van de zon van het oosten naar het westen en het heersende klimaat in geologisch verschillende gebieden. Dat liet zich voor het eerst zien in de uiteenzetting tussen Europa en Azië en zo zijn de namen 'Oost' en 'West' in de wereld gekomen. De geschiedenis van het Westen begint reeds in de IJstijden als rendierjagers in grotten beginnen te schilderen. Die IJstijden zijn evenzeer het gevolg van de elementaire kosmische situatie. De hedendaagse wetenschap weet daar ook wel iets over te zeggen in de vorm van de Milankovic-pacemaker die het resultaat is van de excentriciteit van de baan van de aarde om de zon, de obliquiteit van de aardas t.o.v. het vlak waarin zij om de zon draait (iets dat mede het gevolg is van de verdeling van de landmassa's over het aardoppervlak, ofwel van de platentektoniek: zo komt ook de elementaire geofysica hier om de hoek kijken) en de precessie van de aardas (die het resultaat is van de getijdenwerking van voornamelijk de zon en de maan als dichtstbijzijnde hemellichamen en het feit dat de aarde niet perfect rond is, mede weer vanwege de bovengenoemde asymmetrische verdeling van de landmassa's). Eigenlijk is dit natuurwetenschappelijk model, net als de gewezen mythologie, een onbeholpen manier om te zeggen dat de mens een vermoeden heeft van veel grotere machten die zijn leven bepalen. Paleolithische rendierjagers zwierven achter rendieren aan en volgden hiermee ten eerste de gang van de jaargetijden en ten tweede de gang van de IJstijden: beide het gevolg van de elementaire kosmologie, of de rendierjagers hier nu een besef van hadden of niet. Misschien wel, want hun besef dat de dieren die zij bejoegen het ritme

van hun leven aangaven zou wel eens tot uitdrukking kunnen komen in die grotschilderingen. Deze elementaire machten zijn nog steeds in het geding en bepalen nog steeds ons leven, of wij dat (willen) beseffen of niet. Zij bepalen de geschiedenis en reiken verschillende levensmogelijkheden aan de mens.

Een blik op een geologische kaart laat in een oogopslag zien dat Europa in de IJstijd een groot refugium geweest moet zijn als 'kaap van Azië'. Toen het klimaat weer opwarmde en het ijs week en de contouren van Europa zoals wij het kennen tevoorschijn kwamen is eveneens in een oogopslag duidelijk dat hier een ongekende variatie in het landschap te vinden is, resulterend in een enorme variatie in manieren om te leven. Vanuit het Oosten zijn van oudsher andere wijzen van leven naar het Westen gekomen, de baan van de zon volgend over de eindeloze Aziatische grasvlakten of vanuit het Nabije Oosten hoppend naar de eilanden in de Middellandse Zee, die in de Egeïsche Zee wel zo uit de Aziatische kust gesneden lijken. Zo zijn ook het neolithicum en de landbouw naar het Westen gekomen, waarbij het overigens nog zeer lang geduurd heeft voor Europa goeddeels 'gedomesticeerd' was. Ook de kerstening van Europa kwam uit het Oosten en heeft uiteindelijk meer dan 1000 jaar in beslag genomen. Wie zal zeggen of we over 100 jaar inderdaad niet allemaal vijf keer per dag richting Mekka liggen te bidden?

Maar daarmee is niet het laatste woord gezegd. Dat zal nooit het geval zijn, aangezien er elementaire machten in het geding zijn die de aard, variatie en het ritme van het leven bepalen. Alles wat er is is zo *onder voorbehoud*. Als mens kun je daar alleen maar een vermoeden van hebben.

De gedachte dat het Westen in een crisis verkeert en zal imploderen en dat 'de islam de oplossing is', zoals gepropageerd door Abdalli, geeft aldus blijk van een diepe vergetelheid t.a.v. de herkomst en de toekomst van de islam zoals bepaald door de elementaire geofysische en kosmische situatie. Abdalli doet mij denken aan Marxisten en hun historisch materialisme die ook dachten de geschiedenis te kunnen overzien en zo voorspellen in de richting van een voor hen logische uitkomst, namelijk het einde van de geschiedenis in revolutie en heilstaat. De vorige eeuw heeft genoegzaam laten zien waar dat uiteindelijk allemaal toe geleid heeft. Uiteindelijk moet de geschiedenis dan een handje geholpen worden d.m.v. het nodige geweld. Tot een heilstaat leidt het allemaal niet.

De gedachte dat de islam te reduceren valt tot 'de strijd tussen de economische grootmachten van het Westen en Azië', zoals Vleugel doet, geeft eveneens blijk van een vergetelheid t.a.v. de herkomst en de toekomst van de planetaire markteconomie zoals bepaald door de elementaire geofysische en kosmische situatie. Het Westen wordt klakkeloos gelijkgesteld met planetaire economie. Er blijft echter een variatie op de markt vooruitlopen die telkens weer door de markt ingelijfd moet worden, iets wat ook gezien wordt door Abdalli en wat hij er graag inwrijft als de Ander die telkens ingelijfd moet worden. Die variatie is tegelijk stichtend en ondermijnend voor de markt en zou als zodanig wel eens te denken kunnen geven en kunnen wijzen op de horizon van de markt: de steeds weer in de diepe tijd veranderende elementaire geofysische situatie die de variatie van het leven bepaalt.

Geheel onverwacht zou wel eens een inbreuk plaats kunnen vinden van geofysische of kosmische zijde op het leven zoals wij dat kennen, of dat in de diepe tijd gebeurt door gestage klimaatverandering of plotseling door een catastrofe. Hoe dat zou kunnen gaan: daarvan is de recente uitbarsting van de vulkaan Guðnastein onder de Eyjafjallajökull op IJsland die het complete trans-Atlantische en Europese vliegverkeer platlegde een klein voorbeeld, evenals de recente bos -en veenbranden in Rusland die de Russische

economische groei doen stagneren. Maar ook het periodiek terugkeren van de IJstijden in de diepe tijd is er een voorbeeld van. Aan prognoses zal ik mij niet wagen: dat is futiel. Wat ik er wel over kan zeggen is: in het licht van het vermoeden dat er elementaire machten in het geding zijn die door ons niet te overzien zijn blijven verschillende levensmogelijkheden zich ook daadwerkelijk *als mogelijkheden* aan ons voordoen. Het leven zoals wij dat *nu* leiden is *altijd onder voorbehoud*. Wie zal zeggen of er niet weer een tijd aanbreekt waarin het lonender is alles zelf te doen en zelfvoorzienend te zijn i.p.v. een specialistische schakel in het almaar uitdijende proces van de Smithiaanse arbeidsdeling? De jager-verzamelaar blijft de automonteur en medisch-specialist als mogelijkheid achtervolgen. Sterker nog: ook de vis en de amfibie blijven zo als gewezen levensmogelijkheden levend voor de mens. Zo blijft ook het Westen de islam als mogelijkheid achtervolgen, zelfs wanneer iedereen over 100 jaar vijf keer per dag richting Mekka ligt te bidden. Het graniet van de islam zou zomaar ineens weer vloeibare lava kunnen worden.

Van een 'crisis' t.a.v. het Westen is dan ook geen sprake: alsof geofysica in crisis kan zijn. Integendeel: wat westers of Europees is licht dankzij de islamitische 'dreiging' meer op dan de afgelopen eeuwen is gebeurd, in ieder geval niet meer sinds de Turken voor Wenen stonden in 1683. Andersom geldt dat misschien ook wel voor de islam en de opkomende economische Aziatische grootmacht China. Ieder zal daar voor zich zijn weg in moeten vinden, denk ik, maar dat is al een westers antwoord.

Ik heb aan de hand van de beide bijdragen van resp. Vleugel en Abdalli geprobeerd te laten zien dat zij reeds denken langs een oud spoor, namelijk het Herodotische spoor. Ik heb geprobeerd dit spoor weer tot leven te laten komen, niet om hiermee levensmogelijkheden te realiseren of tegen elkaar uit te spelen, maar om de *horizon* ervan aan te geven: de steeds weer veranderende elementaire geofysische en kosmische situatie in de diepe tijd, die door ons niet te overzien, hoogstens te vermoeden is. De hemel en de aarde mogen weten waardoor wij op dit moment gericht worden en waartoe dat allemaal kan leiden. Het laatste woord kan in dezen nooit gezegd worden.

Jesse Sarneel, Schiedam 23 augustus 2010.